

MAGYAROK MÁRIÁJA

A nyár végén a Mátrában töltöttem néhány napot. Kisasszony ünnepének másnapján kint heverésztünk az üdülő mögött zöldelő hegyi réten. A szívet zsibbasztó csöndben és békességben egyszerre csak egy szekér jelent meg a hegyoldali úton. Koporsó volt rajta.

Tudtuk, ki van a koporsóban. Egy javakorabeli asszony volt a szekér néma utasa, aki Kisasszony ünnepének éjszakáján halt meg hirtelen az alig kilométernyi távolságban lévő elhiresedett forrásnál.

Akkor csak a tragikumot láttuk az esetben. De néhány nap múlva, mikor lefelé gördültünk a buszon, a keresztesi, ballai és hasznosi asszonyok beszédéből megtudtam az eset történetét, ahogy a nép látta.

Az történet — mesélték — hogy az asszony szíve kissé gyöngye volt, kifáradt a kapaszkodásban is, az énekekben is. Annyira, hogy amikor ott fent a kápolnában Mária köszöntésébe merült a nép, úgy zokogott a meghatódástól, hogy a szíve megszakadt.

Aki látta már, milyen hévvel köszöntik dolgos parasztasszonyaink Máriát egy-egy zarándokhelyen, s méginkább, milyen sírással búcsúznak el tőle hazainduláskor, bizony nem mosolyog ezen a magyarázaton. Szívszakadásig tudják szeretni a sokarcú Máriát: a gyermeket, a szűzet, az anyát, a fájdalmasat, a dicsőségest, a mennyek királynéját.

Honnan e forró szeretet? — kérdi mindenki, akinek csak alkalma nyílik belepillantani a magyar nép Mária-tiszteletének mélységeibe. A felelet még annak számára sem adódik egyik pillanatról a másikra, aki a nép vallásosságát a legközvetlenebb, legbizalmasabb módon, azaz mint gyermek ismerte meg. Abban is évek hosszú során át mesékből, imádságokból, olvasmányokból, hallott, lejegyzett énekekből, vallomásokból, mint mozaikkövekkébből alakul ki a teljes kép: Mária képe, arca, egyénisége, ahogy ez a magyar katolikus nép szívében él.

A magyar nép Máriája legteljesebb módon az evangéliumok és a dogmák Máriája. Nemcsak elfogadja mindazt, amit róla az Egyház mond, hanem teljes mértékben át is éli. Minél tovább tanulmányozzuk népünk Mária-tiszteletét, annál inkább meglátjuk a dogmák és ünnepek mélyén a sugárzó érzelmi tartalmat.

Népünk Mária-élményének legalapvetőbb jegye: a bizalmaság és közvetlenség. A három evangéliumi személy, aki gyakrabban szerepel a nép legendáiban és meséiben: Jézus, Mária és Szent Péter. Jézust borzongó tisztelettel övezi, Pétert az emberi gyöngeség bukdácsoló, humorosan pöruljáró képviselőjévé avatja a nép képzelete. Ahogy ők ketten a magyar földön járnak: Isten és az ő emberi árnyéka, Mária ugyanakkor a mennyei anya, aki teljesen emberi. Amíg Péter az emberi gyarlóság megszemélyesítője, addig Mária az emberi jóság mennyei kiterjedése.

Az emberi és emberfeletti, földi és a mennyei elem Mária földi és mennyei életében kapcsolódik egybe legszorosabban népünk képzeletvilágában. A názáreti ház éppen olyan kicsi hajlék, mint bármely palóc, vagy alföldi tanyai porta, lakói pontosan ugyanazt

cselekszik és élük, mint az említett magyar hajlékok lakói. Csak éppen hogy úgy járnak ki-be ott az angyalok, mint nálunk a szomszédok.

A nyolcvanhárom esztendő Gera Annus néni ajkáról jegyzetem fel Szeged környékén, Sándorfalván az alábbi verses legendát:¹

Gábrriel arkangyal leszállt Názáretben,
Mint a piros hajnal, mennyei nagy fényben
Veri a citerát, zengi a szép fohászt,
Ezzel vigasztalja a dicsőült Szent Annát.
Hamuszín szárnyait egekbe terjeszti,
Gyönyörű orcáját a földre függeszti.
Egszínű palástban, rózsaszín ruhában,
Leszállott Gábrriel Názáret városában.
A Szent Anna asszony ülven ő székében,
Szíve nagyon örült szíve gyümölcsében.
Lábával ringatja, szájával azt mondja,
Aludj el, aludj el, egek királynéja ...
Az arany bölcsőben, tiszta hófehériben
Auszik Szűz Mária mennyei nagy fényben.
Szemeit lehunyja, kezét kinyújtja,
Gábrriel angyallal beszélget álmában ...
Gábrriel arkangyal mondja Máriának,
Hogy te leszel anyja világ váltáságának.
Te fogod megszülni, te fogod nevelni
Kegyés karjaidon Jézust tartani.
Mária meg mondja Gábor főangyalnak:
Hogy lehetnék anyja én az Úr Jézusnak?
Allg, hogy születtem, pólyába tétettem,
Máris istenanyjának eineveztettem? ...

A bölcsős gyermekek, bölcsős csecsemőcskék,
Mikor ők alusznak, noha napon gyöngék,
De mikor alusznak, szépen mosolyognak,
Örző angyalokkal akkor vigadoznak ...
Altass el minket is az arany bölcsőben,
Ringass el minket is drága szent szivedben,
Majd ha út az óra az örök álomra,
Véled együtt álljunk mennyben egy bokorban,
A Szentháromságnak vezess tárházába.

Máriának ez az emberi vonásokkal és a mennyeiek közvetlen szemléletével bővelkedő képe középkori eredetű. Amint Krisztus merev bizánci képe először Szent Ferenc előtt mozdul meg, úgy Mária képét is a franciskánus szellem tölti meg emberi vonásokkal a Mária-síralmokban, majd a tömérdek legendában, amely színes kertté varázsolta a középkori Mária-tiszteletet. Népünk Mária-képe azonban mai formájában véglegesen a barokkban alakul ki. Eszterházi Páltól kezdve Telek Józseffig vallásos erők munkálkodnak e képen, papok, paraszti búcsúvezetők, énekesnők és énekesek közvetítik a hívő tömeghez, amely névtelen ezrein keresztül teljesen hozzászínezi és alakítja azt a magyar gondolkodásmódhoz és fantáziához.

¹ Gera Anna 83 éves sándorfalvi asszony valóságos élő lexikona a mult század népies imádságainak, verses legendáinak. Az idézett legendát 1954. júliusában jegyeztem fel tőle. A legendában szereplő »bokor« a »kalácsa« alföldi megfelelője. »Tárház«-nak nevezik Ujszász környékén azokat a tanyai házakat, ahol templom híján ájtatoskodni jár össze a környék.

Különösen mélyreható munkát végzett egy keveset emlegett, de a nép által annál többet olvasott vallásos népkönyvünk: a „Makula nélkül való tükör”.² Az 1712-es évtől kezdve, hogy először megjelent Nagyszombatban a „Királyi Universitásnak Betűivel”, számos kiadást ért meg. A könyv Krisztus atyafiságának történetét foglalja össze és mondja el, részben az apokrif evangéliumok, részben középkori szentek, elsősorban Szent Brigitta látomásai alapján.

Két és fél évszázad óta azzal babonázza meg ez a könyv paraszti olvasóit, hogy a legapróbb részletekig mindent elmond, amire a hívő képzelet kíváncsi a Boldogságos Szűz földi életével kapcsolatban.

»Hogy pelig minden ötet szerető szívek megtudhassák az ő szépségét, sok elihető írások szerint kinyilatkoztatom — írja Mária külséjéről a könyv. — Vala pedig a Sz. Szűz középszerű valamennyire nagyobb a középrend között. Az ő teste búzaszínű vala és haja aranyszínű, szemei igen kegyes és barna színűek valának. Orra valamennyire vékony, ajkai pirosak, ábrázattya hosszas, kezei és ujjai is hosszúak valának, szavai nyájasak és kedvesek, járása lassú és szemérmes vala.«

A názáreti ház életének apró mindennapi mozzanatait így írja le:

»Elhíhető dolog, hogy Szent József reggeli imádságát elvégezvén elment dolgozni és napestig nem jött haza, igyekezvén valamit dolgozva érdemelni, kívül magát szerető jegyesével táplálhassa. Könnyen elihetni, hogy az emberek örömet adtak neki munkát, mivel jó ember volt... Annak felette igen szorgalmatosan szolgált az ő jegyesének és nagy szerencséjének tartotta, ha valami kedves dolgot tehetett neki...«

Hasonlóképpen a Szent Szűz is szorgalmatosan szolgált az ő jegyesének, minden dolgait nagy alázatossággal végezte... azért a mennyei Királyné az ő szerelmes jegyesének minden nap nagy örömmel ételt készített, mely étek, ha paraszti is volt, de Szent Józsefnek jobb ízű volt, mintsem a hercegi eledelek, mert ugyanis micsoda ételek lettek volna jobbízűek és kedvesebbek, mint amelyek nem angyaltól, hanem az angyalok királynéjától valának készítve...«

Ez az angyalok Királynéja pontosan olyan, mint bármely falusi fiatal menyecske. Annyira óhajtja és várja például a Mesziást, hogy eljár beszélgetni róla a „vén prófétánéhoz”, Anna asszonyhoz. Aki egyébként „kedves lányomnak” szólítja őt.

A betlehemi útra való készülődést így írja le:

»Szent Anna asszony a reménységben volt, hogy az ő házában fog megszületni a világ megváltója, az Isten Szent Fia. Nagy keserűségben volt, hogy Isten az ő bűnei miatt azt meg nem engedti, azért mindazokat, amiket készített volt, az ő édes lányának az útra adá. De a szegénység szeretője azokból többet nem vett, hanem két gyapjú posztócskát, akikbe fejcsékjét a kis gyermeknek pótlássa. Szent József Joachimmal egy ökröt és szamarat vett, akik közé aztán Jézus tetetett...«

A jámbor könyv aztán elkíséri a Betlehembe igyekvő „szerelmes jegyeseket” minden lépésükben, ott is az apró mindennapi

² Makula nélkül való tükör. Mely az Üdvözítő Jézus Krisztusnak és Szent Szüleinek életét, úgy keserves kinszenvedését és halálát adja elő. Szűz Szent Klára szerzetében lévő Ujfalussai Klára asszonynak, Karancs Berényi György uram öngyassága kedves házastársának költségén kibocsájtotta Nagyszombatban 1712. 4067. 536.

Ugyancsak Nagyszombatban megjelent még 1722-ben és 1746-ban. Nagyszombatban és Budán jelent meg 1790-ben. Budán 1806-ban. Ezenkívül láttam még egy 1909-es és egy 1912-es kiadását Jászberényből, Baláss Ferenc nyomdájából.

részletek leírásával bájolvá el olvasóit. „Az éj igen hideg és kedvetlen vala, néha hó, néha eső esett, néha zuzmarás, néha szeles idő volt. A Szent Szűz néha a számaron ült és Szent József annak zaboláját tartotta, ha pedig gyalog ment, az ökörrrel együtt elül füzte”.

Ez a valóságot és közvetlen kapcsolódást kereső szellem a szálláskeresésben nyilatkozik meg legkedvesebben.

»Midőn Szent József péntek délután (mert Krisztus vasárnap született) Betlehembe érkezett volna, kétségkívül az ő legkedvesebb atyafiához méne, mondván: Szerető atyámfia, imé eljöttem az én házastársommal Názáretből, hogy a császár parancsolatja szerint beírassam magam. Nincs semmim, csak egy ökröm és szamaram, de az én házastársom terhben van és minden órában várandó. Kérek azért nagy alázatosan, engedj valami alkalmas házat, kiben szülhessen és tisztulásg ott maradhasson. Kire a gazda felelé: Atyámfia, méltó kérésed van, én örömet befogadnálak, de látod, hogy a jövevény emberekkel van tele. Azért megbocsáss, hogy kedvedet nem tehetem.«

Más helyen megpirongatják: „Gonosz embernek kell lenned, hogy a szegény asszonyt oly messzünnen magaddal hozod, minden órában várandó lévén.” Mások meg féltékenységgel vádolják: „Gyanúsággal kell lenned hozzá.”

József szomorkodik, Mária azonban vigasztalja:

»Monda Szűz Mária: Szerető Józsefem, ne búsulj oly igen. Az Isten adhat szállást, ha pedig nem, az Isten akaratján meg kell nyugodnunk. Felele Szent József: Szerető Máriám, állj itt a barmoknál, én addig nem nyugszom, míg szállást nem találok ...«

A Mária-síralmak közvetlen élményt és a valóság megközelítését kereső szelleme ezekben a részletezésekben, abban, hogy Máriát, Józsefet, Annát és a Szent nemzetség többi szereplőjét a maga szavajárásában szólaltatja meg, annyira közel hozta a nép lelkéhez, gondolkozásához Máriát, hogy szinte a maga asszonyai közül valónak érezte és érzi őt mindmáig.

A természetfeletti egyéniségeknek és eseményeknek a „Makula nélkül való tükör”-ben megnyilatkozó közvetlen és emberies szemlélete a magyar néplélek legmélyebb húrjait zendítette meg. Elég belelapozni a mult században nyomtatásba került Mária-legendákba és énekekbe, vagy akár ismert vallásos ponyvaíróink, Orosz István, Gitz György, Koós Balint, Vak Emán, Varga Lajos írásaiba: nyomban megcsap bennünket a közvetlen szemlélet melege. Varga Lajos, a Szentírás megverselője például így írja le a templobavitel előtt álló Máriát:³

»Mint tavasz rózsája, melyre gyöngyharmat hull,
A bíborszín hajnal ragyogó arczáru,
Vagy mint kék ibolya zöldelő rejtékben,
Olyan volt Mária a szent Názáretben ...
Haja tündöklőbb volt a nap sugaránál,
Mosolygó két arca fehérebb a hónál,
Ajkaín nyíltott a menyország rózsája,
Két szemében az ég nefelejs virága ...
Három pálma állott Szent Anna udvarán,
Illatozó virág volt mindenik gallyán,
Rozmaring hajlott ki a ház ablakából,
Megaranyozva az esti napsugártól ...

³ Varga Lajos: Szűz Mária emléke. Évsz. nélk. kladja és nyomtatta az Egrí Nyomda Részvénytársaság Egerben. 80-96 old.

Viola és szegfű van a ház udvarán,
 Epp azt öntözgeti az ártatlan kislány,
 Mellette van egy kis hófehér báránka
 A kisleánykának ez a játszótársa ...
 Szent Joakim most jött éppen a templomból,
 Éppen most lépett be a nagy utcaajtón,
 Amint magaután az ajtót betette,
 Leült a fa alatt nyúló kerevetre,
 Es szólt Szent Annához: Halod feleségem,
 A jeruzsálemi főpappal beszéltem,
 Es megmondtam neki, hogy kis leányunkat
 Holnap már elvisszük, midőn feljön a nap ...»

Mária fiatalasszony korában Názáretben, — ugyancsak Varga Lajos megírásában — így folyt az élet:⁴

»... Szent Anna házánál, udvaron és kertben,
 Sem öreg, sem ifjú dologtalan nincsen.
 József, a Szent férfi a kis kertet ássa,
 S azt fölgereblyézi szép puhára Mária,
 Kicsike lábával szélét-hosszát lépi,
 Kerek és szögletes alakokra méri.
 Nézz csak ide, József, amit most készítek,
 Ezek — úgymond Mária — virágagyak lesznek;
 Ebben lesz a szegfű, ott a majoránna,
 Amott lesz az izsóp, itt meg ibolyácska ...
 Ott az út szélére levendulát vetek
 Es ahol most állok, itt mirhát ültetek;
 Liliom és rózsa a bejárat mellett,
 Azok érdemlik meg a legelső helyet ...
 ... A két hű társ míg így foglalatzkodott,
 Anna eddig egy nagy szent könyvből olvasott,
 Joachim lent volt a gyümölcsös kertbe,
 Metsző késével a fákat nyesegette ...»

Mi más mindez, ha nem egy magyar paraszti család életének elfinomított és az égre vetített mása?! ... De megmarad Mária magyar parasztasszonynak, a népdalbeli anyának a Golgota árnyékában is. Figyeljük meg az egyik legszebb magyar Mária-ének alábbi sorait:⁵

Ul Mária egy magában: »Hol vagy csillagom ?«
 Alacsony kis hajlékában: »Szép gyöngyalakom !«
 Várja, várja, Jézust várja, Tejre mézre vacsorára.
 »Hol vagy csillagom ?«
 Sejtelemmel szíve telve: »Hol vagy csillagom ?«
 Mint kő nyomja ennek terhe: »Szép gyöngy alakom !«
 Néki a legszebbik este, Feketével van befestve.
 »Hol vagy csillagom ?«
 Kitekint kis cellájából: »Hol vagy csillagom ?«
 Szíve lelke búban gyászol: »Szép gyöngy alakom !«
 Rozmaring van ablakában, nem jó fla mindhiába:
 »Hol vagy csillagom ?«
 Míg Jézust így várva-várja: »Hol vagy csillagom ?«
 Hoiló száll az ablakába: »Szép gyöngy alakom !«
 Egy sötét hír, mely azt mondja, Edes fla el van fogva:
 »Hol vagy csillagom ?«

⁴ A Könyvek könyve, a Szentírás, vagy Biblia, azaz az Ó- és Ujszövetség Szent Könyvei a Róm. Kath. Egyház által elfogadott összeállítás után róm. kath. családok, valamint egyesek részére is versekbe, átirta Varga Lajos. 2. kötet. Evsz. nélk. Idézett rész II. köt. 509 old.

⁵ Volly István: 101 Mária ének. Szeged, 1948. Népi magyarság, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Intézetének kiadványa. 1. sz. Idézett rész 77. old.

Még halála is olyan e verses-énekes legendában, mint egy magyar parasztasszonynak. Az egyik szép legenda, mely elmondja, hogy „Egykor, midőn Szűz Mária — Árvaságán búsulva — Fölment Olajfák hegyére — Honnan mennybe ment fia”, balladai fenséggel sorolja föl, hogyan jelentkezik Gábiel arkangyal bejelenteni, hogy közel van a Boldogságos Szűz halála. Ez három kívánságot terjeszt elő: Legyen jelen Fia a halálánál, jelenjenek meg az apostolok is és ne legyen jelen halálós ágyánál a gonosz lélek. Kívánsága teljesül. S a legenda így folytatja:⁶

Akkor a szép Szűz Mária
Szépen hazaballagott,
A szolgálólánynak mondja
Szedjen le sok virágot.
Szobáját fölékesíté,
Meggyújtá a gyertyákat,
Előrakja halálára
Elkészített ruhákat.
Akkor szépen körülülték
Szűz Máriát ágyánál
Három napot úgy töltöttek,
Imádkoztak házánál.
Míg jön érte Urunk Jézus
Minden angyali karok,
Fényességgel minden szentek
Látják az apostolok.

A palóc öregasszonyok szedik és szedetik össze így a gyertyát, virágot haláluk órájára, azok ágyát üli körül így a nemzetség imádkozva és biztatva őket.

A mennyek fényességében is megtartja a Boldogasszony képe ezeket a paraszti vonásokat. Csak egy példát említünk a sok közül. Sarlós Boldogasszony tiszteletét így zengi egyik népeke-sünk, mely mindmáig él Szeged környékén:⁷

Sarlós Boldogasszony napját Isten elhozta;
Ezt a szegény és a gazdag örömmel várta,
Közelgett az aratás, jön az isteni áldás,
Szálljon fel hozzá szívünk-ből buzgó hálaadás.
Szűz Mária is aratgat a paradicsomban,
Angyalokkal munkálkodik fent menyországban.
Az arany kalászkokat aratja, rózsákat,
Szent Fia csűrében gyűjti az igazakat...

Csoda-e, ha ezt az emberközelségben szemlélt Máriát a szeretet tengere veszi körül? Csoda-e, hogy a hívő képzelet bárhol, bármikor, bármely körülmények között szüntelen tele van a várakozás feszültségével: hol, mikor lép elébe a drágalátos, a menynek királynéje egyszerű parasztasszonyként, egyszerre hatalommal és alázattal? Nemcsak a templomok oltárképei és szobrai mögül, hanem mint a mezőkön, a búza és tengeri táblák közt kanyargó ösvényeken, erdők szélén álldogáló vén vadkörtefák árnyékában is.

⁶ u. a. 23. oлд.

⁷ 6 legújabb ének a váci hétkápolnai Szűz Máriához. Kladja Seres András, Budapest. Evsz. nélkül. Nyomt. Bartalis I. Budapest.